

Morfološke spremembe

Trask, 5. poglavje, Orešnik (9. poglavje)

Spremembe v morfološki zgradbi besed in spremembe morfološkega sistema.

1. Reanaliza (*pretolmačenje*)

Govorci vidijo strukturo neke besede drugače, kot je ta struktura določena historično.

Primer 1: angleščina *bi-kini* – *mono-kini*

Primer 2: angl. *grotty* pogovorno 'umazan, beden' (iz *grotesque*)

primerjaj: *dirty, filthy*

'This place is full of grot.'

Primer 3:

angl. *naddre, napron, noumpere* > *adder* 'gad', *apron* 'predpasnik', *umpire* 'sodnik'

ewt, ekename > *newt* ('pupek') in nickname 'vzdevek'

a *napron* > an *apron*

an *ewt* > a *newt*

arabsko *nāranj* > angl. *orange* (preko romanskih jezikov)

Primer 4. franc. *licorne* 'samorog' (angl. *unicorn* < latinščina (*uni* + *cornu*))

unicorne > *une icorne* > *l'icorne* > *licorne*

2. Nalika (analogija)

Naloga nalike je povečati glasovno in oblikoslovno podobnost med oblikoslovno ali skladijsko ali pomensko sorodnimi besedami.

- sistematična (sorazmerje štirih členov, izravnava)/nesistematična (kontaminacija, hiperkorektnost, blending, ljudska etimologija, vzvratna tvorba)
- redovit izid tudi najbolj sistematične nalike po stoletjih ali tisočletjih delovanja

Primer (sistematične) nalike:

angleščina: množina *ziff, zo, zax* > *ziffs, zos, zaxes*

2.1. Sorazmerje štirih členov

Nek oblikoslovni odnos med oblikama a in a' se posploši z vzporednega b na tak x, kjer prej tega odnosa ni bilo.

Preprost primer: angleščina, nepravilna množina latinskih besed

cactus-cacti, radius-radii, (gr. octopus – octopodes):

cactus:cacti :: octopus:x; (x=ocopi)

Pogoji, ki jih mora izpolnjevati sorazmerje štirih členov:

- a) Oblikoslovna povezava med oblikami, izmišljeni primer iz Hocka (glagol proti samostalniku):

*ring: king :: rang: *kang*

- b) Odnos izpeljave (osnovna>izpeljana oblika, npr. ednina>množina), posplošitev odnosa

Za to, da je to sistematičen potek, rabimo še:

- c) Vzorec spremembe cel razred besed:

dog : dogs
stone : stones
cat : cats itd.
cow : x

- d) vzorec mora biti roden/produktiven.

angl. množina na –s proti ostalim (-en, preglas); Hock:

forum : fora → forums
stadium : stadia → stadiums
cactus : cacti → cactuses
octopus : octopodes → octopuses

mouse : mice → mouses*
foot : feet → foots*

spouse : spouses → spice*
house : houses → hice*
book : books → beek*

Nekaj zanimivih primerov sorazmerja štirih členov:

- angleški nepravilni glagoli:

drive:drove :: dive:x

dived, dove

teach:taught :: catch:x

caught, caught

The Lovers (by Phoebe Cary)

Sally Salter, she was a young teacher who taught,
And her friend, Charley Church, was a preacher who praught,
Though his enemies called him a screecher who scraught.

His heart, when he saw her, kept sinking and sunk,
And his eye, meeting hers, began winking, and wunk;
While she, in her turn, kept thinking, and thunk.

In secret he wanted to speak, and he spoke,
To seek with his lips what his heart long had soke;
So he managed to let the truth leak, and it loke.

He asked her to ride to the church, and they rode;
They so sweetly did glide that they both thought they glode,
And they came to the place to be tied, and were toed.

Then homeward, he said, let us drive, and they drove,
And as soon as they wished to arrive, they arrove,
For whatever he couldn't contrive, she controved.

The kiss he was dying to steal, then he stole;
At the feet where he wanted to kneel then he knole;
And he said, "I feel better than ever I fole."

- Besedotvorje, novotvorbe (neologizem)

Japan – Japanese

jounalese, motherese, headlineese, officialese, governmentalese ('language typical of')

-able: imaginable, edible, invincible, portable, credible, tolerable, itd. (latinski koren)

*novotvorbe: washable, lovable, burnable, unkillable, kissable, machine-washable
(angleški koren)*

pretolmačenje: hamburg-er > ham-burger > analogija > cheeseburger

2.2. Izravnava

Izravnava je potek, ki odstranjuje oblikoglasne premene iz paradigem (paradigma = skupek vseh oblik neke slovarske enote).

Primer: angleščina (Hock)

	stara angleščina	moderna angleščina
sedanjik	cēozan	choose [z]
pret. edn.	cēas	chose [z]
pret. množ	curon	chose [z]
pret. deležnik	(ge)-coren	chosen [z]

Primer: slovenščina (Orešnik): množina besede otrok, [k] : [c]:

množ. *otroci*

rod. množ. *otrok*

orodnik: z *otroki* (knjižno); pogovorno z *otroci*

Prehodno obdobje izravnave: dvojničnost (*was-were*)

2.3. Odnos med analogijo in glasovno spremembo

Sturtevantov paradoks: glasovna sprememba je regularna, a vnese neregularnost; analogija je neregularna, a ima za končni rezultat regularnost.

Primer: latinščina

rotacizem: medsamoglasniški [s] se razvije v [r] > nepravilnosti v paradigmi:

flōs 'roža' – množ. flōres;

honōs 'ponos' – množ. honōres

Kasneje: honōr – množ. honōres

Primer: angleščina

brother + en > preglas (regularna sprememba) > brethren (množ.) > premena: brother, brethr-

analogija (neregularna, ne prizadene vseh takih parov): brother + s (sister : sisters)

izid: pravilna množina *brother-brothers*, *brethren* (omejen pomen 'male members of a congregation or of a fraternal organization')

2.4. Odnos med izravnavo in sorazmerjem štirih členov

Nastanek primernika *older*: izravnavo, (22), ali sorazmerje štirih členov, (23)?

(22)	Old English	Modern English	
	lang : lengra	> long : lenger	→ longer
	eald : ieldra	> old : elder	→ older
			(beside relic <i>elder</i>)
(23)	Proto-Germanic	Old English	Modern English
	*warm- : warmōza-	> wearm : wearmra	> warm : warmer
	*ald- : aldiza-	> eald : ieldra	> old : X =
			older

Prepletanje potekov.

Primer: latinske osnove na *-s* nesrednjega spola (dvo in več-zložne besede), odstranjevanje premene s/r.

sorazmerje štirih členov (*soror* – *honor*) > izravnavo.

(24)	<i>r</i> -stems	<i>ɾ</i> -stems	
sg. N	sor-or	: hon-ōs	→ Class. Lat. hon-or
G	sor-ōr-is	: hon-ōr-is	
D	sor-ōr-ī	: hon-ōr-ī	
A	sor-ōr-em	: hon-ōr-em	
	etc.		
	'sister'	'honor'	

V enozložnih osnovah na *-s* nesrednjega spola premena ostane.

(25) *flōs* 'roža' – množ. *flōres*

Pri besedah srednjega spola na *-s* pa premena deloma ostane, deloma se odpravi.

(26a)	(*) <i>robus</i> → <i>robur</i> 'power'
	<i>roboris</i>
	<i>roborī</i>
	etc.
b)	<i>corpus</i> (unchanged) 'body'
	<i>corporis</i>
	<i>corporī</i>
	etc.

2.5. Kontaminacija

Okužba?

Potek, ki prizadene dve pomensko sorodni besedi in sicer tako, da postane ena beseda glasovno ali oblikovno bolj podobna drugi, obe pa se ohranita. (protipomenke, zapovrstni števniki)

Primer: angleščina *male – femelle > female*

overt (naglas na zadnjem zlogu) - *covert* (različica *covered*).

slovenščina: *devet* namesto pričakovanega *nevet* (*deset*)

2.6. Hiperkorektnost

Nekatere vrste nalike se zgodijo pod vplivom takega drugega narečja (zvrsti) istega jezika ali pod vplivom takega drugega jezika, ki velja za večvrednega.

Primer: britanski govorci angleščine

dark, court

avocado

ameriški govorci angleščine: *new – dew – do*

"What shall we dew?"

srednja angleščina: *trone* (grško *thronos*) > sprememba v *throne*

Besede negrškega izvora: *autor* > *author*; *Anthony*

2.7. Blending

Potek, pri katerem se med dvema oblikama podobnega ali enakega pomena ali funkcije, ki stopata v neki medsebojni odnos, razvije vmesna oblika.

neknjižna angleščina: *feet-s*

regardless – irrespective > irregardless

slovenščina: *bolj pametnejši* < *bolj pameten* + *pametnejši*

ne da bi kupil + *brez nakupa* > *brez da bi kupil*

Blending kot besedotvorni potek:

breakfast + lunch = brunch

kočerja = kosilo + večerja
ribja policija = ribicija (v pravljici)

2.8. Ljudska etimologija

Je razlaga izvora ali prvotnega pomena besede ali besedne zveze na podlagi najbližje asociacije z bolj znanim.

angleščina: *sand-blind* ('blinded by sand') namesto *sam-blind* ('half' blind)

Sacher torta > Sahara torta (Janez Stanonik)

Tiramisu (japonska slaščica)

konkaven – kamor se da naliti kava (vbočen)

2.9. Vzratna tvorba

Je neredovit potek, ki deluje kakor sorazmerje štirih členov, le da novonastala enota nima statusa izpeljane oblike, ampak osnovne

Primer: angleščina

operation : *operate*

orientation : *x*, *x=orientate* (nadomesti *orient*)

slovenščina:

žebli : *žebelj* = *uči* : *x* (*x=uč*) neknjižno za oko

ni lepo : *je lepo* = *ni govora* : *x*; *x=je govora* (neknjižno)